

Onderwijs Well

Periode vóór 1851: Inspectie

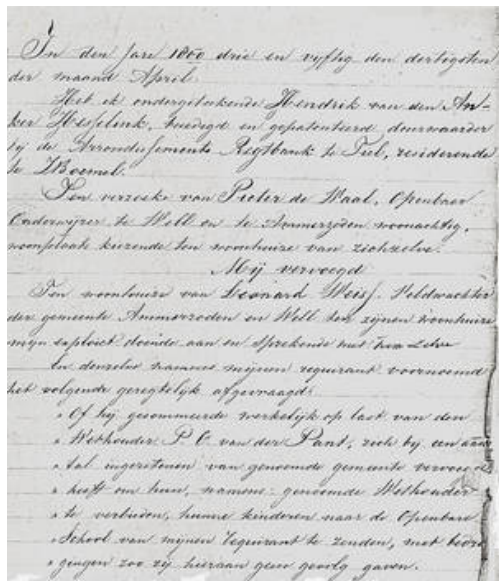
In 1830 en 1840 bezocht schoolopziener Dominee R. Macalester Loup samen met hoofdinspecteur Wijnbeek alle Bommelerwaardse scholen. Wijnbeek schreef over Well en Ammerzoden:

'In Ammerzoden en het nabijgelegen Well zijn de schoollokalen klein en laag van verdieping en de schoolmeubelen slecht. Ik heb den burgemeester van Ammerzoden er over onderhouden. Hij heeft mij beloofd in ernstige overweging te nemen mijn voorstel om de lokalen te vergrooten en halve tafels te geven. Intusschen is er eene zwaarigheid, hierin bestaande, dat de lokalen eigendommem zijn van de Hervormde gemeente. De onderwijzer te Wel heeft een zeer goeden leertoon en werdt door den schoolopziener als een voortreffelijk onderwijzer geroemd. Hiervan kon ik niet oordeelen, omdat er slechts een gering getal jonge kinderen ter school was. Te Ammerzoden was èn onderwijzer èn leerwijze oud. De beide scholen dezer gemeente hebben des winters zamen ongeveer 240 kinderen.'

Opmerking 1: De oude leerwijze was de manier waarop voor de schoolwet van Van der Ende uit 1806 les werd gegeven. Er werd feitelijk geen les gegeven. Er was hoofdelijk onderwijs. Alle leerlingen zaten bij elkaar in een lokaal en leerden ieder voor zich volgens vooraf vastgestelde regels lezen en schrijven. Opmerking 2: De oude onderwijzer van Ammerzoden was Jan de Waal. Hij bleef echter nog vele jaren in functie. In 1865, op 84-jarige leeftijd, stopte hij met zijn werk aan de school.

1852: Bijzonder onderwijs in Well

In het gemeenteverslag van 1851 staat te lezen: 'Onderwijzer te Well heeft niet het vertrouwen, is niet geschikt. Dit heeft voor de schoolgaande jeugd nadelige gevolgen.' De kerkeraad van de Hervormde Gemeente zag dit ook en nam maatregelen. Het ontsloeg de onderwijzer, P. de Waal, uit zijn kerkelijke bedieningen. Hij werd tevens uit het kostershuis - tevens schoolhuis - gezet. Daardoor was ook de grondslag van zijn onderwijzerschap weg. De Kerkeraad stichtte daarop een nieuwe bijzondere school. Burgemeester en wethouders van Ammerzoden en later de Gedeputeerde Staten

keurden deze oprichting goed. Zij stelden gewoon vast dat de openbare onderwijzer alle vertrouwen bij de Wellse bevolking verloren had. Daardoor was de grondslag voor het verkrijgen van goed onderwijs voor de Wellse jeugd verdwenen was. De nieuwe school startte in december 1852 en kreeg direct al veertig leerlingen. Het gemeenteverslag was zeer positief: 'Het onderwijs in de bijzondere school te Well belooft zeer veel goeds voor hen die daar gebruik van mogen maken.' In 1853 kwamen er ongeveer 75 leerlingen. Behalve de hoofdonderwijzer werkte er ook een ondermeester. Het bleek dat 'de bijzondere school te Well door de ouders erkend en gewaardeerd wordt'. De onderwijzer van openbare school ondertussen probeerde toch te blijven werken. Op de vastgestelde tijden gaf hij aan de gemeente door hoeveel leerlingen er naar school kwamen. De getallen werden echter niet geloofd: 'Welke opgave ten eenenmale ontrouw is, daar het na onderzoek is gebleken, dat af en toe slecht hoogstens 37 leerlingen de school bezochten.' In 1858 werd de bijzondere school opgeheven. De Waal

kwam te overlijden en dat effende het pad om de zaak in der minne te schikken. De hoofdonderwijzer van de bijzondere school, P. A. Exel, werd benoemd tot hoofdonderwijzer van de openbare school.

1867: Nieuwbouw

Het gemeentebestuur kocht in 1860 een huis en hof in Well, sectie C, no 297 en 298, 'groot 23 Roeden 70 Ellen' met als doel er een school met onderwijzerswoning te bouwen. In Ammerzoden werd ook een stuk grond aangekocht waarmee de gemeente dezelfde bedoeling had. Uiteraard klopte het gemeentebestuur bij Gedeputeerde Staten van de provincie Gelderland aan voor verkrijgen van subsidie voor de bouw van de twee scholen. Gedeputeerde Staten antwoordde in 1862 echter dat deze subsidie niet verleend kon worden. Eén school voor beide dorpen was volgens de Arnhemse bestuurders de oplossing. De Ammerzodense Gemeenteraad was het daar volstrekt mee oneens: 'Het was strijdig met de belangen van de gemeente als voor het onderwijs zelf.' 'Na langdurig daartoe

aangewende pogingen' kwam er in 1865 eindelijk groen licht, zodat in 1866 gebouwd kon worden. Voor de beide scholen werd door Rijk en Provincie een bedrag van 17.942 gulden uitgekeerd. De school in Well kostte uiteindelijk dertienduizend gulden. Voor de bouw van de Ammerzodense school moest 14.700 gulden betaald worden. De bouw werd uitgevoerd door de firma C. de Rooy uit Udenhout. Het onderwijs in de nieuwe scholen begon in 1867. In 1884 werden beide scholen verbouwd voor een bedrag van 5165 gulden. Vier jaar later bleken de goten van het gebouw niet meer te functioneren en moesten vervangen worden. In 1901 was het leerlingenaantal dusdanig toegenomen dat een derde lokaal noodzakelijk werd. In dit nieuwe lokaal kwam de nieuw benoemde onderwijzer die de akte 'Fransch' tot zijn beschikking had, J. L. van Well, te werken. Het jaar daarop werden tenslotte alle banken op kosten van de gemeente van een nieuw kleurtje voorzien.

1869: Drinkwater

Een nieuwe uitvinding betreffende het slaan van waterpompen werd bij de Wellse school toegepast. Met zogenaamde Nortonwelpijpen werd vanaf een diepte van ruim negentig voet goed drinkwater naar boven gehaald. Dit was veel minder dan de honderdnegentig voet die nodig was voor eenzelfde pomp die geslagen werd bij het huis van Notaris Van der Pant in Ammerzoden. In 1876 werden nieuwe pijpen geïnstalleerd. In 1905 bleek de pomp versleten te zijn. Er werd een nieuwe geslagen naar aanleiding van enkele gevallen van tyfus in het dorp. De bevolking zou ook van het goede drinkwater kunnen profiteren.

1874: Leerlingen

Er bestond in de negentiende eeuw geen wet die kinderen verplichtte naar school te gaan. Uit berekeningen blijkt dat de kinderen in Well over het algemeen beter naar school gingen dan in omliggende plaatsen. In 1874 bijvoorbeeld bezocht in Well 24,5 procent van de bevolking de school. Voor de gehele gemeente was dit cijfer 17,8 procent. (Hedel ook 17,8 procent, Brakel 16,9, Kerkdriel 17 en Zaltbommel 13,5). Deze cijfers hebben betrekking op het aantal leerlingen dat in de wintermaanden naar school ging. In de zomermaanden werden de schoolbanken in Well ook beter bezocht dan in omliggende plaatsen. In Brakel en Hedel lag het verzuim ongeveer 10 procent hoger! Opvallend is dat na de nieuwbouw in 1867 meer kinderen de Wellse school bezochten. Vanaf 1883 werd er alleen geteld op 31 december. Over de laatste jaren van het Wellse openbaar onderwijs zijn geen cijfers bekend. Omdat in Ammerzoden in 1911 een katholieke meisjesschool was opgericht, werden de aantallen leerlingen van de twee scholen voor openbaar lager onderwijs bij elkaar opgeteld. De aantallen leerlingen op deze twee scholen werden niet apart weergegeven.

1881: Leerlingenaantallen:

De gemeente moest vanaf dit jaar alleen maar het aantal leerlingen opgeven dat telkens op 31 december naar school toe ging. Opvallend is de daling van het aantal leerlingen na 1881. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de om zich heen grijpende landbouwcrisis. Door de enorme hoeveelheden graan uit de Verenigde Staten die goedkoop op de Europese markt kwamen, zakten de prijzen van landbouwproducten schrikbarend. Dit had gevolgen voor de gehele Nederlandse boerenstand. De boeren uit Well stuurden hun kinderen daarom niet naar school. De kinderen moesten thuis helpen op de boerderij om zodoende nog wat extra inkomsten te verkrijgen. In 1874 was het Kinderwetje van Van Houten aangenomen. Kinderen beneden twaalf jaar mochten geen loonarbeid meer verrichten. Agrarische werkzaamheden werden hiertoe niet gerekend. De Wellse kinderen konden dus gerust thuis blijven om boerenwerk te verrichten.

1881: Herhalingsonderwijs

Hulponderwijzer Bastiaan Karel van der Zalm weigerde in 1881 'herhalingsonderwijs' te geven. In zijn aanstellingspapieren stond dat hij 'avondschoon' moest houden, maar volgens Bastiaan was 'avondschoon' niet hetzelfde als 'herhalingschool'. Hoe dit verschil van mening uit de wereld is geholpen is niet bekend. Het geeft wel aan dat de meeste leerkrachten weinig interesse hadden in het geven van lessen aan minder gemotiveerde leerlingen. De leerkrachten werden nog al eens aangespoord door de gemeentebesturen door middel van een gratificatie. Herhalingsonderwijs was in 1806 in de wet gekomen omdat de wetgever vond dat de leerlingen na de lagere school hun kennis moesten kunnen bijhouden. Als dat niet gebeurde, zo schreven de opstellers van de wet, dan 'vervloeide' de opgedane kennis.

1882: Besmettelijke ziekten

'De mazelen heersen zodanig,' zo schrijft de krant in 1888: 'dat op dit moment de openbare school ontvolkt is als het ware en daarom is gesloten.' In 1882 werd de school niet gesloten, ondanks het feit dat vier kinderen bezweken die aan tyfus leden. In 1883 stierven in de gehele gemeente drie

personen aan deze ziekte. Het gemeentebestuur stuurde de gemeentelijke geneesheer naar de woningen van de lijdens: 'Het beddegoed en de kleederen der lijdens zijn onteigend en vernietigd, de woningen behoorlijk gereinigd.'

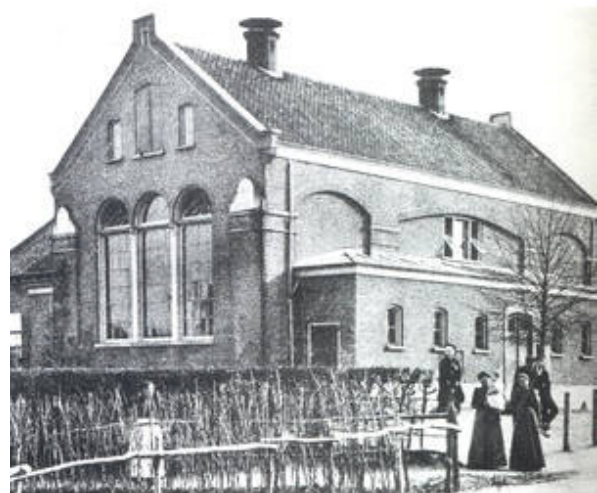
1884: Jaarwedden

In 1860 aanvaardde hoofd der school, P. Exel, een betrekking in het Brabantse Veen. Hij werd opgevolgd door Adrianus Krouwel. Het jaarsalaris bedroeg vierhonderd gulden. Voor de naast de school staande onderwijzerswoning hoefde, zoals in die tijd gebruikelijk, geen huur betaald te worden. Krouwel verdiende ook nog tien gulden als klokkenist van de Hervormde Kerk. In 1871 werd zijn salaris verhoogd tot vijfhonderd gulden. Een bedenkelijk staaltje zuinige gemeentepolitiek deed zich voor in 1880: volgens de nieuwe onderwijswet van 1878 moesten opnieuw vastgestelde minimumsalarissen aan het onderwijzend personeel worden uitbetaald. Krouwel ontving dit bedrag bij lange na niet. Daarom werd besloten een stapsgewijze aanpassing te maken. In november en december 1880 kreeg de hoofdonderwijzer zeventig procent van het vastgestelde minimum, in 1881 zou dat worden opgetrokken tot tachtig procent, in 1882 tot negentig procent, zodat in 1883 het 'volle bedrag' betaald kon worden, te weten 750 gulden. Hoe Krouwel op deze maatregelen reageerde vermeldde de kronieken niet. In 1871 haalde Krouwel zelfs de landelijke pers. Een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, dat werd overgenomen door de *Provinciale 's-Hertogenbossche Courant*, wekte grote beroering in de Ammerzodense bestuurlijke kringen. De schrijver van het stuk constateerde dat de Wellse hoofdonderwijzer sedert 1 mei 1873 maar liefst 171 leerlingen onder zijn hoede had. Op zaterdag 17 januari 1874 stond er in de Bossche krant een antwoord op deze beschuldiging. De bestuurders waren al tijden bezig om een hulponderwijzer te zoeken. Maar dat was nog steeds niet gelukt, mede gezien het karakter van Krouwel! In zeven jaar waren negen hulponderwijzers vertrokken die allen nooit meer op de school van Krouwel wilden terugkeren! De jaarwedden van de hulponderwijzers was 'niettegenstaande de financiële toestand' van de gemeente gebracht op maar liefst 450 gulden. Daarbij kwam ook nog dat Krouwel en zijn brievenaar niet moesten 'lameren', er waren namelijk nooit 171 leerlingen op school. In de zomer bedroeg het getal der leerlingen ongeveer vijftig. De schrijver van het antwoord eindigde zijn brief met de opmerking dat het gemeentebestuur op 12 december 1873 aan de heer Krouwel een gratificatie had toegekend van honderd gulden. Krouwel werd dus ruimschoots voor zijn werk betaald! De brievenaar liet met recht doorschemeren dat het gemeentebestuur financieel nogal wat te stellen had met het onderwijs. Als gevolg van de verschillende onderwijswetten moest het zorgen voor de instandhouding ervan. Alle jaren tussen 1860 en 1900 betaalde het gemeentebestuur namelijk meer dan dertig procent van haar totale uitgaven aan onderwijsvoorzieningen! Krouwel werd in 1884 opgevolgd door Derk Jan Bruil. Deze had eerst mee moeten doen aan een vergelijkend examen met vier andere kandidaten. Toen hij op 1 juli samen met zijn vrouw en kinderen in Well arriveerde, ontstond daar een spontaan volksfeest. Het dorp werd versierd. Iedereen keek uit naar het rijtuig waarmee de nieuwe bovenmeester vanaf het station in Hedel was opgehaald. Bij binnenkomst in het dorp zongen de schoolkinderen 'hunne nieuwe leermeester in gepaste liederen een welkom toe'. Bruil nam ook de functie van klokkenist over. Gedurende een periode van 29 jaar, tot het jaar 1913, was hij de gezichtsbepalende persoon van het lagere onderwijs in Well. Totdat de openbare school in 1918 verdween, was W. H. Naber de verantwoordelijke persoon.

Waren er in al die jaren slechts drie hoofdonderwijzers, er werkten aan de Wellse school tientallen hulponderwijzers en onderwijzeressen. De meesten werkten slechts korte tijd aan de school. Dit verschijnsel deed zich overigens ook elders voor.

1891: Schoolgeld

Op 19 augustus 1870 werd door het gemeentebestuur van Ammerzoden de heffing van schoolgeld afgeschaft. Evenals elders werd dit gedaan om het schoolgaan der kinderen te bevorderen. Schoolgeld moest betaald worden door ouders die een bepaald bedrag aan belasting betaalden. Blijf men onder dit bedrag dan was men vrijgesteld van schoolgeld. De kinderen van deze ouders kregen 'kosteloos' onderwijs. In de tabellen betreffende het onderwijs aan de openbare school te Well staan geen gegevens omtrent de aantallen leerlingen die kosteloos onderwijs kregen. Dat komt omdat in de

gemeenteverslagen alleen het getal der leerlingen uit de gehele gemeente werd vermeld die kosteloos onderwijs kregen. De opbrengsten van de schoolgelden kwamen ten goede aan de gemeentekas. In de periode voor de schoolwet van 1857 was de opbrengst van het schoolgeld bestemd voor het onderwijzend personeel. In feite waren de opbrengsten van de invorderingen van schoolgeld marginaal. In 1865 ontving de gemeente 164,32 gulden. Dit was 1,77 procent van de totale inkomsten. De bestuurders waren over het algemeen niet erg ingenomen met het feit dat er kosteloos onderwijs gegeven moest worden. In 1866 liet de burgemeester van Ammerzoden schrijven: 'Het onderwijs dat voor de hulpbehoevenden kosteloos wordt verstrekt, ten einde de ontwikkeling hunner verstandelijke vermogens tevens dienstbaar te maken aan het streven naar zindelijkheid en spaarzaamheid heeft nog geen merkbare invloed op de vermindering der armoede in 't algemeen uitgeoefend.' In 1891 werd de invordering van het schoolgeld opnieuw ingevoerd. Ook nu bleken de inkomsten (per kind moest per maand twintig cent betaald worden) een gering bedrag op te leveren. In 1891 kwam er 121,92 gulden binnen. Dit bleek slechts 1,07 procent van de totale begroting te zijn.

1892: Gymnastieklessen

Evenals ongeveer honderd jaar later hadden de Wellse onderwijzers moeite met het geven van gymnastiekonderwijs. Lag dat aan het einde van de twintigste eeuw aan een gebrek aan een goede accommodatie, in 1892 lag dat puur aan een gebrek aan interesse. Zowel de leerkrachten als de leerlingen zagen het nut van deze lessen niet in! Daarom werden, net zoals elders op het platteland, redenen gezocht en bevonden om de 'vrije- en orde oefeningen van de gymnastiek' niet te hoeven geven. In 1892 werd deze ontheffing door Gedeputeerde Staten zonder problemen verleend.

1901: Schoolplicht

Omdat het Kamerlid baron Schimmelpenninck van der Oye daags voor de stemming over het wetsontwerp betreffende de schoolplicht van kinderen tussen zes en twaalf jaar van zijn paard viel, kon hij op de dag van de stemming niet zijn geplande tegenstem uitbrengen. Vanaf 1 januari 1901 moesten de kinderen dus voortaan verplicht naar school. Niet iedereen was er van overtuigd dat naar school gaan goed was voor de ontwikkeling van de kinderen. Op 6 mei 1882 schreef de correspondent van de *'s-Hertogenbossche Courant*: 'De veldarbeid doet zijn nadelige invloed gelden op 't schoolbezoek. De plaatsen van de meeste 10 à 12 jarige knapen of meisjes staan open. Niet vóór de slachtaand of wel wintermaand ziet men deze trekvogels terug.' Vanaf 1901 was er dus schoolplicht. In alle plaatsen kwamen er speciale commissies om er op toe te zien dat de kinderen ook daadwerkelijk naar school gingen. De Wellse Commissie werd gevormd door dominee B. Tichelman, landbouwer J. E. de Koning, Hoofd der school D. J. Bruil alsmede L. van Run en A. Goesten. Op 17 maart 1901 had de commissie haar eerste vergadering onder leiding van burgemeester Hoogen al achter de rug.

1903: Wellseindse kinderen

Al in 1891 stelde het gemeentebestuur van Ammerzoden een onderzoek in naar de toestand van de kinderen uit Wellseind die op dat moment nog in Well ter school gingen. Het bestuur wilde weten hoeveel kinderen uit die buurtschap 'naar Nederhemert wenscht te gaan'. Uiteraard moest met de gemeente Nederhemert overlegd worden of die kinderen daar ook daadwerkelijk naar school mochten en welke vergoeding daarvoor betaald moest worden. Over de uitslag van dit onderzoek wordt in de volgende gemeenteverslagen geen gewag gemaakt. Plotseling in 1903 blijkt dat Dirk van Genderen een verzoek bij het Ammerzodense gemeentebestuur heeft neergelegd om in Wellseind een school met onderwijzerswoning te bouwen. Op 7 februari werd dit verzoek afgewezen. Op 31 juli 1903 werd vastgesteld dat er een gemeenschappelijke regeling met de gemeente Nederhemert zou worden afgesproken. Vanaf dat moment zouden de Wellseindse kinderen in Nederhemert naar school gaan en de gemeente Ammerzoden zou daar een vergoeding voor geven. In 1903 was dit honderddertig gulden. In de jaren volgend op 1903 werd telkens honderd gulden betaald. Later werd dit bedrag verhoogd tot tweehonderd gulden.

1918: Bijzondere school

Vanuit de pastorie ontstonden plannen om het onderwijs aan de Wellse kinderen een christelijke inhoud te geven. Mevrouw Ten Bockel Huinink, de vrouw van de dominee startte in eerste instantie met een aantal leerlingen in een kamer van de pastorie. In 1918 groeide dit initiatief uit tot een volwaardige lagere school.